

OD ANTI-DÜHRINGA K MATERIALIZMU A EMPIRIOKRITICIZMU

Ladislav Szántó

Prekladom Engelsovho *Anti-Dühringa* a Leninovho *Materializmu a empiriokriticizmu* otvárajú sa dve pre proletariát dosiaľ neprístupné žriedla, prameniace z tej historicky neprekonateľnej sily a prevahy svetovej robotníckej triedy, ktorú si v triednom boji vytvorila.

Význam týchto prameňov pre triedny boj československého proletariátu pochopíme aspoň približne, keď uvážime ich význam, ktorý majú v histórii svetového hnutia robotníckej triedy.

Čo treba vedieť o marxizme?

Marxizmus je svetonáhľad. Ako taký nie je azda Marxovým a Engelsovým výmyslom, ale je zákonitým dedičom a ďalším rozvíjateľom všetkého, čo veľké, cenné, pravdivé a vývojaschopné ľudstvo vo svojom doterajšom historickom rozvoji vytvorilo v teórii a praxi, na poli filozofie, vedy, ekonomiky a politiky.

Marxizmus nie je dogmou, ale je návodom k činnosti. Je najdokonalejším spôsobom poznania sveta, ktorý umožňuje a privádza človeka k cieľavedomému pozmeňovaniu sveta ľudskou spoločenskou praxou. Marxizmus je nerozlučnou jednotou pravdivého poznania a tvorivého konania. V tom je obsiahnuté aj to, že marxizmus sa nikdy nepokladal za hotové, dokončené, pre každé okolnosti mechanicky sa hodiace, raz a navždy sformované, a teda máťve učenie a konanie. Nie! Marxizmus ako svetonáhľad robotníckej triedy vznikol v histórii ľudstva na základe živelného bytia proletariátu, ako zodpovedajúci ideový obraz, ako uvedomenie si tohto bytia a skúseností z celej histórie

a triednych bojov ľudstva. Vznikol v dôsledku hlbokého poznania vývinových zákonitostí najvyspelejšími členmi ľudskej spoločnosti, a to za tým cieľom, aby bola vedená a organizovaná činnosť proletariátu na premenu sveta. Dnes vidíme, ako sa tento návod v tvorivej praxi overuje, zosilňuje a rastie na živjej pôde rozvíjajúceho sa proletárskeho hnutia a rozkladajúceho sa kapitalizmu. To však nestačí.

Marxizmus nielenže nie je iba učením a konaním, ale „iba tým“ ani nemôže byť. Musí byť živou, ustavične sa rozvíjajúcou, obohacujúcou a zdokonaľujúcou jednotou poznania a praxe, a to preto, lebo jeho najnútornejšie jadro, najvlastnejšia „duša“, t. j. noetika-logika-metóda poznania a konania je taká, že ho k tomu núti. Teoretickým základom marxizmu je totiž filozofia dialektického materializmu, verný a pravdivý odraz „metódy“ a „logiky“ živjej a večne sa pohybujúcej a rozvíjajúcej hmoty.

Práve takémuto tvorivému chápaniu podstaty marxizmu nás učia Engels a Lenin v spomenutých dielach. Poučujú nás o podmienkach, predpokladoch a prostriedkoch, ktoré treba poznať a ovládať, aby sme sa stali tvorivými marxistami.

Týmto nie je však vyčerpaný význam spomínaných diel!

Bojovné prekopávanie protikladných smerov

Dosiaľ sme hovorili o tom, že marxizmus odráža zákony dialektického vývoja bytia. Engels a Lenin nás však poučujú ďalej aj o tom, v akej špecifickej a konkrétnej forme a obsahu sa tieto zákony

v ňom prejavujú. Ukazuje a vysvetľuje sa nám tu a my chápeme: proletariát jestvuje v triednom spoločenstve. Vedie triedny boj, prekonávajúci kapitalizmus a budujúci socializmus. Podmienky tohto boja sú nanajvýš spletilé, formálne, obsahovo mnohostranné a vo svojej najhlbšej podstate protirečivé.

Práve preto tento protirečivý triedny charakter všetkého, čo v kapitalizme jestvuje, nie je nepochopiteľný, keď v historickom procese boja o teoretické ovládnutie sveta vznikali aj v marxizme protirečenia, ktoré mali tiež protikladnú triednu povahu. Tak vidíme napríklad, že vývojový proces marxizmu nie je len históriou postupného vylučovania svojho protikladu, t. j. buržoáznej ideológie a praxe, ale že tento vylučujúci proces mal aj svoju protirečivú stránku. Proletariát a buržoázia, socialistické prvky a kapitalizmus sa súčasne navzájom aj prenikali. V dôsledku tohto prenikania kapitalizmu a proletariátu vznikali aj vnútri samého proletárskeho hnutia a v marxizme protirečenia a protikladné prúdy, ktoré sa nedali riešiť ani ututlaním, ani nepovšimnutím. Práve preto viedla vývojová cesta marxizmu ich bojovým prekonávaním ku vždy vyšším etapám a práve preto marxizmus vychádzal z týchto bojov „vždy silnejší, zocelenjší a živší“, ako na to poukazuje Lenin.

Konkrétne. Koncom štyridsiatych rokov vidíme Marxa a Engelsa v boji proti proudhonizmu. Tento boj dovršuje kritika strán a učení, ktoré vznikli v zápasoch roku 1848. V rokoch šesťdesiatych sa vynoruje a prekonáva bakuninizmus. V sedemdesiatych rokoch prichádza pozitívista Dühring a v deväťdesiatych revizionista Bernstein. Potom sa bojisko prenáša do Ruska. V rokoch 1894—1902 vedie sa boj „iskrovcov“ a „ekonomistov“; v rokoch 1903—1908 stoja oproti sebe menševici a boľševici, v rokoch 1908—1914 marxisti a likvidátori, v rokoch 1914—1921 boľševici a sociálšovinisti, od roku 1921 až dodnes boľševici a rôzni no-

vorevizionisti (praví a „laví“ úchylkári) atď. Sociálna demokracia sa v povojnových dobách svojím konaním a zmýšľaním sama vylúčila z tábora marxizmu.

Pritom treba zdôrazniť, že tieto boje vnútri marxizmu boli vždy spojené s určitými zvláštnosťami celkového politického boja proletariátu v danej historickej etape, že nemali vždy rovnaký obsah a netýkali sa vždy rovnakej stránky marxizmu. Tak napr. do roku 1848 sa v Nemecku vyzdvihovalo, a zdôrazňovalo filozofické formulovanie marxizmu, roku 1843 jeho politické závery a v rokoch 1850—1860 jeho ekonomické učenie. V Rusku sa napr. pred revolúciou vyzdvihovalo hlavne jeho ekonomické učenie, počas vojny jeho politické, po víťazstve revolúcie jeho metodologické učenie. „To neznamená, že by bolo dovolené čo len na okamih ignorovať hoci jedinú stránku marxizmu; to znamená iba toľko, že nie od subjektívnych túžob, ale od súhrnu historických podmienok je závislá prevaha záujmu tej alebo inej stránky.“

Engelsov *Anti-Dühring* a Leninov *Materializmus a empiriokriticizmus* sú výrazmi takéhoto bojovného prekonávania vlastných protirečení v marxizme s hlavným prízvukom na jeho filozofickú stránku.

Rozvoj marxizmu

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia bola situácia v marxizme takáto: robotnícke hnutie prudko vzrastalo a strhovalo do svojich radov pokrokové vrstvy malomeštiactva, predovšetkým inteligenciu. V radoch pokrokovej inteligencie vládol v tej dobe materializmus. Bol to, pravda, materializmus vulgárny, mechanistický, zastaraný a prekonaný. Táto inteligencia prinášala so sebou mechanický materializmus, odliaty do „nového“, prírodovedeckého rúcha, a začala ním „kritizovať“ spoločenské učenie marxizmu. Engels kritizujúc Dühringove ambície o prevrat vedy, t. j. marxizmu, dokázal obmedzenosť, nevedomosť a in-

teligentské spôsoby jeho pokusu, ktorý pri-
tom že sa vydával za materialistickú kriti-
ku (a v skutočnosti aj mal v sebe takéto
prvky), predsa bol v podstate idealizujú-
cim prúdom vo vede vôbec a v marxizme
zvlášť. Engels prenikavo odkryl podstatu
dühringovčiny, zosmiešnil ju a logicky
rozbił. Súčasne sa však neuspokojil iba
negáciou, ale popri negácii Dühringových
učeníh nezmyslov použil svoj poznatkový
materiál na to, aby ďalej vyložil a rozvil
materializmus. Engels nekritizoval Dührin-
ga preto, že dokazoval prvotnosť hmoty, a
nie myslenia, objektívnu povahu zákoni-
tosti prírody a spoločnosti, odrážanie sa tej-
to objektivity v ľudskom mozgu atď. Kriti-
zoval ho preto, že Dühring tieto staré
pravdy materializmu iba prežúval, vulgari-
zoval, že zotrúval na ich mechanickom
poňatí, že bojoval proti dialektike. Engel-
sova kritika však rozvíja materializmus
na jeho vyšší stupeň, na dialektický ma-
terializmus. Dokazuje jeho pravdivosť tak
v prírode, ako aj v histórii ľudskej spo-
ločnosti. Hlavnú pozornosť venuje Engels
prítom — za daných okolností — vybudov-
vaníu materialistickej filozofie nahor, t. j.
nie materialistickej gnozeológie, ale chá-
paníu dejín, materialistickému chápaníu
dejín. „Marx a Engels preto viac zdôraz-
ňovali vo svojich spisoch *dialektický ma-
terializmus* ako *dialektický materializmus*,
viac trvali na *historickom materializme*
ako na *historickom materializme*.”

V období ekonomickej prípravy socia- lizmu

Za podobných okolností, ale na vyššom
závite vývojovej špirály kapitalizmu vôbec
a marxizmu zvlášť vznikol Leninov *Ma-
terializmus a empiriokriticizmus*. Kapita-
lizmus vstúpil do svojej poslednej etapy,
stal sa imperialistickým kapitalizmom. Je-
ho nové protirečenia, ich vplyv a preni-
kanie do robotníckeho hnutia vyvolávali
aj v robotníckom hnutí nové adekvátne
protirečenia, a to nielen v ekonomike a
v politike, ale aj v oblasti vedy a filozofie.

V rokoch 1902—1914 prekonával prole-
tariát pod vedením Lenina tieto nové pro-
tirečenia v politickoekonomických disku-
siách, ktoré odhalili imperializmus pred
vedomím proletariátu ako taký stupeň
kapitalizmu, ktorý je pre svoju štátnomono-
polistickú tendenciu „najúplnejšou mate-
riálnou prípravou socializmu a jeho pra-
hom” (1, s. 333). Podľa toho sa aj
vyzbrazil pre nastávajúci triedny boj, aby
vedomým pričinením napomáhal prípravu
socializmu; tomu istému cieľu slúžila aj
jeho filozofická kniha *Materializmus a
empiriokriticizmus*.

Veda sa rozvíjala nesmiernym tempom.
Nový empirický materiál sa rýchlo hroma-
dil a bol takej povahy, že svojím význa-
mom protirečil starým, vžitým formám
a metódam poznania, považovaným za
absolútne, slovom, ako to Lenin povedal,
„veda vajatala, rodila dialektický mate-
rializmus”, a predsa mnohí filozofi, aj
keď sa hlásili k marxizmu, nevedeli sa
stať vedomými pôrodnými bábickami tohto
zrodu; naopak, mnohí sa stali revizionis-
tami, hlásateľmi idealizmu, a zväčšovali
tak pôrodné bolesti. Fr. Adler, A. Bogda-
nov, Juškevič, Bazarov a pod., prívrženci
marxizmu, ktorí „si osvojili, ale často ani
tak neosvojili, ako sa naučili, Marxovu
ekonomickú a historickú teóriu, neujasniac
si prítom jej základ, t. j. filozofický ma-
terializmus”, nevyhnutne sa museli stať
„obrátenými Dühringami“ (Lenin). Chceli
byť materialistami hore, v oblasti spo-
ločenskej histórie, ale nevedeli sa zbaviť
kaľného idealizmu dolu, v prírodných ve-
dách a v gnozeológii. Preto Lenin na
rozdiel od Engelsa kládol hlavný dôraz
na vysvetlenie materialisticko-dialektickej
gnozeológie.

S Leninom na vyšší vývojový stupeň

Leninova kritika nie je však iba opako-
vaním Engelsovej argumentácie. Lenin vo
svojom *Materializme a empiriokriticizme*
ďalej rozvíjal filozofiu marxizmu, pozdvi-

hol dialektický materializmus na vyšší vývojový stupeň.

Čo je výrazom tohto prehĺbenia?

Pre obmedzenosť miesta spomenieme len to najdôležitejšie. Lenin odhalil a konkretizoval poznatok o triednosti a stranickosti filozofie a vedy. Lenin dokázal v *Materializme a empiriokriticizme*, že súčasná kríza vedy je iba momentom narastajúcej krízy kapitalizmu vôbec. Ukázal ďalej to, že tieto krízy možno prekonať iba dialektickým materializmom, teda za pomoci svetonáhľadu a metódy revolučného proletariátu, ktorý je svojou diktatúrou a budovaním socializmu schopný riešiť všeobecnú krízu kapitalizmu. Lenin vo svojej knihe podáva aj konkrétny návod, ako sa môže a musí touto cestou kráčať, aby sa činnosť marxistov aj vo vedeckej, filozofickej a umeleckej oblasti stala zložkou všeobecného triedneho boja proletariátu. „Úlohou marxistov je v oboch prípadoch, aby si vedeli osvojiť a prepracovať výtopy, ku ktorým dospeli títo pomocníci (t. j. meštiacki učenici; nepohnete sa napr. ani na krok pri štúdiu nových ekonomických javov, ak nepoužijete práce týchto pomocníkov!), a aby vedeli odstrániť ich reakčnú tendenciu, aby vedeli presadzovať svoju líniu a bojovať proti celej línii síl a tried, ktoré sú nám nepriateľské“ (2, s. 291).

Dnešný význam marxistickej filozofie

„Taktiku proletariátu — hovorí Lenin pri inej príležitosti — určoval Marx vždy v prísnej zhode so všetkými premisami svojho dialektikomaterialistického svetonáhľadu.“ Chápate, československí proletári, v čom je nesmierny a ničím nenahraditeľný praktický význam týchto filozofických prác našich vodcov a učiteľov, v ktorých nás učia poznať a ovládať tento svetonáhľad a prostriedky jeho rozvíjania? Chápate ich nesmierny význam pre nás, kde filozofická stránka marxizmu bola a dosiaľ je neznáma, podceňovaná a nevyužitá? Chápate, aký význam majú práve

teraz, keď fašizujúca buržoázia odôvodňuje a ospravedlňuje svoju barbarickú metódu ovládania mäs divokou sofistikou, mystikou a náboženským fanatizmom, ktorý tvorí metódu idealistickej dialektiky?! A chápete, že jedine pod vedením materialistickodialektickej metódy poznania a konania premôžete fašizmus, túto novú pliahu hnijúceho imperializmu tak, ako iba jeho pomocou vedel zvíťaziť ruský proletariát nad imperialistickou vojnou a kapitalizmom vôbec? A keď chápete — konajte podľa toho.

***

Čo sa týka technickej stránky prekladov, treba konštatovať, že prekladatelia vykonali poctivú a vydarenú prácu. Odhliadnuc od niekoľkých málo významných chýb, preklady sú správne formálne aj obsahovo. Z tejto stránky by sa mohlo vyčítať hádam iba to (ale to nie je vinou prekladateľov, ale nás všetkých!), že pojem „Widerspruch“ sa prekladá dvojakým terminom. Dr. Hálek ho zo začiatku prekladá „rozpor“, od V. kapitoly knihy však „protimluva“. Prekladatelia *Materializmu a empiriokriticizmu* sa dôsledne držia „rozporu“! Tento nedostatok je vážny z dvoch príčin. Po prvé, obsah pojmu „Widerspruch“ je v heglovskej a marxistickej filozofii taký nesmierne dôležitý, že na jeho správnom pochopení sa zvrtné pochopenie dialektickej jednoty protikladov vôbec a materialistickej zvlášť; po druhé, v našej teoretickej literatúre sa obsah termínu „rozpor“ vykladá a „chápe“ ako mechanická „protikladnosť“, čo je však ťažká chyba, z ktorej vyplývajú vážne dôsledky. Lenin opisujúc obsah tohto pojmu, konkretizuje ho ako protirečivú jednotu (widerspruchsfolle Einheit) jednotlivé a všeobecného takto: „To znamená, že protiklady (jednotlivé je protikladom všeobecného) sú totožné: jednotlivé neexistuje ináč než v tej súvislosti, ktorá vedie ku všeobecnému. Všeobecné existuje len v jednotlivom, skrz jednotlivé. Každé jednotlivé

je (tak či onak) všeobecné. Každé všeobecné je (častou alebo stránkou alebo podstatnou vlastnosťou) jednotlivého“ (3, s. 321). A tak je to pri každej materialistickej jednote protikladov. Protiklady sa vždy nielen vylučujú, ale súčasne aj na-

vzájom podmieňujú. Je teda našou povinnosťou presne vymedziť tento pojem formálne i obsahovo.

*Uverejnené v Dava VI (1933), č. 9,
s. 130—132 pod krycím menom Ján
Krokavec*

Literatúra

1. LENIN, V. I.: Hroziaca katastrofa a ako proti nej bojovať. Spisy 2, Bratislava 1955.
2. LENIN, V. I.: Materializmus a empiriokriticizmus, Bratislava 1952.
3. LENIN, V. I.: Filozofické sešity, Praha 1953.